

Úton, de milyen vég felé?

Kommentárok Esterházy Péter *Hasnyálmirigynapló* című kötetéhez

„Búcsuzót gügyög a fülemüle.
Álomná zsongul a tücsökzene.”

(Szabó Lőrinc: Holdfogyatkozás)

A magyar irodalomban számos példát találhatunk arra, hogy költők és írók saját betegségeiket mutatják be művészi eszközökkel. Többek között ilyen láthatunk például Szabó Lőrinc *Szívtrombózis Tihanyban* című versében, Németh László *Hipertónia* című naplójában, vagy Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című kisregényében. Ezek a betegségábrázolások olykor nemcsak íróilag, hanem orvosilag is hiteleseknek tekinthetők, különösen Németh László esetében, aki foglalkozására nézve maga is orvos volt.

Esterházy naplója elsősorban magánjellegű feljegyzések sorozata, melynek irodalmi értékét elsősorban emelkedettsége, önreflexív jellege adja, a szerző ugyanis a lejegyzett eseményekhez, gondolatokhoz vagy lelkiállapotokhoz is mindvégig íróként, az elbeszélő rálátásával viszonyul.

A *Hasnyálmirigynapló* kisebb-nagyobb kihagyásokkal, közel egy év betegségétörténetét jeleníti meg, 2015. május 24-étől 2016. március 2-áig. Esterházy lényegében cetlikre írt, napi följegyzésekből, apró szövegdarabokból önti művészi formába a váratlan és megrázó történéseket. Dacára annak, hogy bevallása szerint, alapvetően nem naplóíró alkat, most is – akár csak a *Javított változat* esetében – meggyőző bizonyítékát adja annak, hogy a *bajnak* különleges mozgósító ereje van, s ennek feloldásában nincs szerepe bárminemű műfaji korlátoknak. A baj pedig – ellentétben a közhiedelemmel – nem maga a betegség, hanem alapvetően és egyetemes érvénynyel a szenvedés. Esterházy számára ugyanis a szenvedés legmélyebb értelemben a szabadság hiánya, amit az elkülönülés, az elválasztottság, a meghasonlottság, a lét élő teljességéből való kiszakadás jellemez a leginkább. Ezekre a jelenségekre naplójában is bőven akad példa (találkozók, rendez-

vények lemondása, alvásba való menekülés, ismétlődő rosszulletek stb.). Olyan ez, mint valamiféle más dimenzióba való kerülés, mely előbb vagy utóbb láthatatlan falat von a beteg köré.

Furcsa érzés egy ilyen naplót olvasni, bármilyen szemszögből is közelítsen hozzá az olvasó. Ráadásul jelen esetben nemcsak egy szokásos irodalmi alkotással van dolgunk, hanem egy kivételes helyzetben rögzített – íróilag komponált – látteletről is. A remény, hogy meggyógyulhat, még – „lazán” – jelen van Esterházyban a napló elején. És talán még, bizonyos mértékig, a végén is. Ebből adódóan sokféle személyes olvasata lehet a *Hasnyálmirigynaplónak*, melyek új kontextusokat, sőt metakontextusokat képesek feltárni a figyelmes és nyitott olvasó előtt, érvénytelenítve ezzel a szerző ironikus, fanyar humorú stílusával kapcsolatos esetleges előítéleteket. Ugyanakkor érdekes módon az elsőre felismerhető összefüggések – mintegy visszhangként –, újra és újra átgondolásra érdemessé válnak.

Ami talán a leghamarabb feltűnik az olvasó számára, az a profánabb, polgárpukkasztó hangnem vagy frivol regiszter, amit a napló alapstílusától váratlanul elkülönülő szövegrészek képviselnek. Ezek mindegyike szinte mellékesen odavetett mondatokból áll, és humoros, vagy provokálóan éles csattanóval végződik: „Szendergésemből arra ébredeztem, hogy múlhatatlan vágyat érzek, hogy elhelyezhessem a szövegben a pina szót. Amely feladatot evvel, íme, teljesítettük. A változat, amint írja önmagát.” Ugyanerre egy másik példa: „A hascsikarás, mint a legkifinomultabb, egyszersmind egyetlen metafizika. Talán gyerekkoromban csikart így utoljára. [...] Vagy ahogy anyácskámból az utolsó napok egyikén, harmincöt éve, szinte napra pontosan, kiszakadt: Szarnom kell.” – Igen, az írónak nem szabad kényeskednie, csak írnia kell, hiszen ez is csak elszánt bátorságát, kardozókedvét, olykor vakmerőségét, bizonyítja.

Az alapstílus – frivolitás ide vagy oda –, mégsem provokatív jellegű, hanem sokkal inkább olyan, mint egyfajta spontán szöveg-folyam, „írom, ahogy jön”, „nem írom át, nem szerkesztem utólag, hanem hagyom így, félborzasan”, persze mindez nem jelenti azt, hogy a szerző az önreflexiót bárhol elhagyná vagy megspórolná: „Délelőtt. Ismét a kórházban. Már vettem vért, hoztam vizeletet, imádkoztam. Mit csináljak egy ilyen mondattal? Tényleg lehet arra hivatkozni, hogy »így történt«? Megint a »Lám...« effektus. Figyelem, figyelem! Műfajproblémák a halál torkában!”

Ami tehát Esterházy naplójában fontos, az nem feltétlenül csak a szövegben, hanem valamiképpen a mögöttes tartalomban is van, egy ilyen jellegű írás ugyanis önmagában egyáltalán nem lenne vonzó, ha nem lenne egyben szellemi kihívás is. Szellemi kihívás egy „utazásra” a nullpontig és

tovább..., mert valójában erről van szó, a halál és a születés átjárhatóságáról vagy éppen átjárhatatlanságáról.

Tény, hogy a megszólítottság, a vég megsejtése mindvégig ott motoszkál Esterházy tudatában, végső soron ez a halvány, ugyanakkor kísértő gondolat olvastatja vele Brodkey¹ utolsó, világtól búcsúzó könyvét. Ennek hatására egy helyütt például egyenesen így vall önmagáról: „Azt nem mindig látom, hogy életem főszereplője volnék (lásd *Kis magyar pornográfia* – rémes ez, hogy szinte mindenhol már leírt, sőt leírtam mondatba botlok), de ennek a történetnek bizonyosan. [...] Szóval ezt nem elfelejteni. Nagyvonalú lenni a gyászoló gyülekezettel.”

Brodkey – akinek halálát a 90-es évek közepén AIDS okozta – egyfajta példaképként is szolgál Esterházynak, hogy ez mennyire igaz, azt a folytonosan felbukkanó idézetek és az azokra vonatkozó személyes reflexiók sora bizonyítja. Az amerikai író társ neve egyébként harmincnyolcszor szerepel a naplóban, de nemcsak a neve, hanem könyvének számos gondolata is. Kimondatlanul is világos, hogy Brodkey olyan igazodási pont Esterházy számára, akinek a tapasztalatait folyamatosan egybeveti a magáéval. Hogy miért? Először is ő az, aki képes leírni a haldoklás folyamatát. Esterházy pedig – bár tudja, hogy ő pillanatnyilag nem éppen ebben a helyzetben van – szinte gyermeki módon kíváncsi a „végkifejletre”. Íme egy erre utaló konkrét naplórészlet: „Brodkey: A halál (meghalás) végül is egy közhely. – Halálközeliben kéne felfognom szerelmes mirigyemet? Ez volna a tisztelet jele? Vagy inkább az önfényezésé? Arról ír, hogy azt mondja az orvosának (nagyszájúan, jegyzi meg), hogy ez, a halál, csak halál, nem olyan, mintha kihullana a haja, vagy elveszítené a pénzét. Evvel a dologgal nem kell együtt élnie. Jól beszél, jó mondatok. Innét jut eszembe, hogy ez idő szerint nincs közvetlen kapcsolatom a halállal. Miközben itt a kórházban nagyon is látom az embereken ezt. És elvileg én is olyan vagyok, mint ők, csak nem fogytam le annyit, és udvariasabban vigyorgok. Igaz, itt nem is mondta ki az orvos a halál szót. A rák nagy szó, a rákkezelés piti. Brodkey épp fordítva mondja, érteni vélem.”

Ámde van itt még valami, ami fölött kár lenne elsiklani, ez pedig nem más, mint a HUMOR. John Updike mint a New Yorker rendszeres recenzense gyakran írt kritikát kelet-közép-európai szerzők műveiről, a többi között Esterházyról is, azt emelve ki, hogy a magyar író prózáját az étellel teli „csibésznyelv” használata jellemzi. Ez a csibésznyelv a *Hasnyálmirigynapló*ban sem hagyta cserben a szerzőt. Sőt, egyenesen odáig megy, hogy

¹ Harold Brodkey amerikai író *Halálom története* című könyvéről van szó, melynek Esterházy egy német nyelvű példányát olvasta (*Die Geschichte meines Todes*).

frivol módon megszemélyesíti betegségét: „Szóval, Hasnyálka legyen egy dögös csaj. Igen, de mégse így. Elég magas, 170 fölött, magas sarkúban ez már jelentős. De hogyan göngyölődik belém? Megint egy átláthatatlan geometriai probléma.” Innentől kezdve a betegség megnevezése változatos formákat ölt: Muci. Édeském, te szemét. Kicsi boldogságom. Tündérem vagy Hasnyálkám. Mucinger. Édes kisasszony. Darling. Hasnyálka-kisasszony.

Ez a fajta csibésznyelv Brodkey sajátja is, félironikus udvariassága (Brodkey kifejezése) igencsak változatos módon képes megnyilvánulni, és láss csodát, Esterházy ujjongva fedezi fel a kettőjük közötti meglepő rokonságot: „Ez jó! Arról ír Brodkey, hogy a halál egy unalmas alak, de hogy az élet se nagyon érdekes, és hogy ő többet várt volna el a haláltól, de az csak van, pusztán itt van, és ugyan nem gondolja, hogy unfairül volna kezelve, de gondol az öngyilkosságra, merthogy ez olyan unalmas. Olyan – és itt hangosan röhögök, pedig Updike milyen szépet írt rólam! –, olyan, mintha egy Updike-regénybe lenne az ember kényszerítve. De finoman, sőt példásan gonosz!”

A finom-gonosz humor, itt-ott káromkodásokkal tarkítva, Esterházy sajátos fegyvere, egyfajta ellenszer, ami értelemszerűen jelen van, helyet követel betegségnaplójában is. Hogy mi ellen? A saját érzékenyülése ellen, a részvételi – ám valamiképp mégis hamis, képmutató – simogatások ellen. A nyálas jótékonyaságok és sajnálkozások ellen. Természetesen nem mindenki érti ezt a fajta humort, olykor túlságosan szarkasztikusnak, metszően élesnek vagy kegyetlennek tűnik. És az is.

Kérdés, hogy – töredékessége ellenére, sőt, a maga egészében töredék volta ellenére – van-e a naplónak értelmezhető „üzenete”? Nyilvánvalóan van, még akkor is, ha ez az üzenet nem egyértelmű és nem magától értetődő, ellenkezőleg, a szokásosnál is nagyobb türelmet és odafigyelést igényel az olvasótól. Esterházy pontosan tudja, hogy írni annyi, mint felnőtt válaszokat adni az élet problémáira. Egyáltalán felnőttként reagálni a világra. S ez mintha sikerülne is neki, egészen addig, amíg a napló egyszer csak váratlanul megszakad. Az utolsó naplóbejegyzés dátuma: 2016. március 2., szerda: „...Aludni volna jó, fél 1 van. Mégiscsak könyv lesz ezekből a füzetekből. Hol írtam erről? Leveleket a kiadónak? Mindegy. Most kezdem gépelni az eddigieket. Valahol le kell zárni, és persze írni tovább. Az elég jó utolsó mondat volna, hogy a mindigét javítom örökkére.”

A laikus olvasó számára mindenesetre úgy tűnhet, hogy Esterházy megérezte közelgő halálát, de valamiképp mégis reménykedett a „feltámadásban”, ezért aztán, Brodkey-vel ellentétben, hagyott lehetőséget a visszaútra. Másként történt. Százharmincnégy nap elteltével ledöbbsent a

hír: Ma délután meghalt Esterházy Péter. Bizonyos vagyok benne, ha még élne, Brodkey alábbi megállapításával is mélyen egyetértene: „Nem bízom az összegzésekben, az idő nagyvonalú kezelésében, a magabiztos elbeszélőkben, akik azt hiszik, képesek uralkodni elbeszélésük anyagán; úgy hiszem, aki azt állítja, hogy érti a történeteket, de ő maga nyilvánvalóan nyugodt, aki azt állítja, nyugodt körülmények között képes felidézni egykori érzelmeket, s úgy ír, az ostoba hazudozó. Megérteni annyi, mint remegni.”